

МАГІЧНЕ МИСТЕЦТВО БОРИСА ГМИРІ

До 120-ліття від дня народження видатного українського співака

Генетичний код українського народу сконцентрований в голосі Бориса Гмирі.

Ганна Гаврилець, композитор

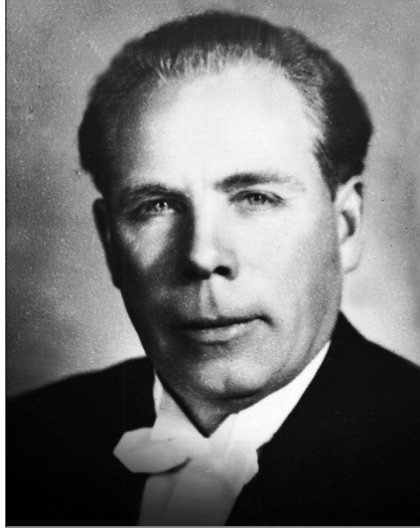
Борис Гмиря (1903–1969) – всесвітньовідомий український оперний і камерний співак (бас-кантанта). Винятково благородної краси голос, висока культура співу, глибоке «вживання» в музично-вокальний художній образ в поєднанні з добутиим невтомною працею професіоналізмом допомогли Гмирі досягти мистецьких вершин і стати рідкісним явищем у світовій музичній культурі. У 2003 р. ЮНЕСКО відзначало: «Величний бас Бориса Гмирі визнаний як унікальний феномен, що належить не лише Україні, але і світовій культурі в цілому. Вокальна спадщина співака є неоціненним внеском у скарбницю світового виконавського мистецтва. Його філософські та епістолярні праці також становлять велику цінність для світової культури». Відомі оперні театри світу вважали за велику честь мати у себе такого співака. Але Гмиря не спокушався на найпрестижніші пропозиції жити і працювати в Москві, Парижі чи Нью-Йорку. І в цьому теж його велич як митця, людини й патріота України.

Він перший заспівав і потім виконував все своє творче життя заборонену в радянські часи пісню «Чуєш, брате мій» Левка Лепкого на вірші його брата Богдана. Завжди наполягав, щоб оголошували авторів пісень, імена яких були суворо заборонені. Якщо ж цього не робили, то він часто сам називав їх імена. На сцені Великого театру Москви він завжди намагався співати українською мовою партії Бориса Годунова, Івана Сусаніна та інші. У кожній своїй концертній програмі, де б вона не виконувалася, Гмиря репрезентував українську пісню, романс чи оперну арію. Загалом він проспівав 1291 концерт (98 з них – благодійні), виконав 40 оперних партій у 840 виставах (а проспівав 75 оперних арій). Гмиря був першим співаком, який підготував цілу концертну програму з музичних творів на поезію Тараса Шевченка. І не просто проспівав, а записав на платівки, і зробив це геніально, сказавши своє сердечне слово про Великого Кобзаря. У 1963 р. знявся у фільмі-опері «Наймичка» у ролі Трохима за однойменною поемою Шевченка.

Дивовижний талант Гмирі викликав у слухачів зацікавлення, і на запитання: «Що Ви робите, що люди плачуть, слухаючи Вас?» – співак відповів: «Мій секрет дуже простий. Все, що я роблю, я знаходжу в самій музиці. Справжній композитор пише кров'ю, а ми – виконавці, як шукачі золота, в поті лица повинні відшукувати скарби, що криються в музиці, і розкривати їх для людей. Майстерний музичний твір – невичерпне джерело. Він завжди живий і тому завжди новий. У ньому немає нічого випадкового. Думка композитора детально обміркована і точно виявлена. Я просто живу, відчуваю твір». Лікар Лариса Погорелова зга-

дувала, що спів Гмирі сповнював її душу такими почуттями, коли хочеться стати на коліна і мовчки плакати слізьми вдячності. Автор цієї статті також мала щасливу нагоду відчувати щось подібне, якусь неземну насолоду, навіть здавалося, що це був не спів, а щира й сердечна розмова душі Гмирі з моєю душею. Це Господь Бог наділив Гмирю незбагненною здатністю проникати в глибини людської душі, на такий божественний вплив, підвладний тільки музиці.

Борис Гмиря народився 5 серпня 1903 р. в невеличкому українському місті Лебедин на Сумщині в бідній родині робітника-каменяра. Співак згадував своє дитинство: «Злидні були страшні, навіть хліб ділили по шматочку... Але не безрадісним було моє дитинство і юність. Глибока, ніжна любов матері осявала світлом наше сіре життя. ... Мати зуміла виховати в мені ті якості, які потрібні художникові-творцеві: спостережливість, душевну ніжність і вміння по-справжньому любити людей, відчувати їхні переживання, любити природу і, як кажуть, відчувати пахощі землі». Гмиря зазначає: «Я виховувався на українській

народній пісні... Пісня українська, немов сонце, немов вода, немов любов матері. Вона pestила мене з того часу, коли я її говорити ще зовсім не вмів, але співати вже співав. Ще маленьким хлопчиком я прислухався до пісень, які батько виспівував для того, щоб робота йшла краще. Пам'ятаю, що батько дуже любив пісню «Ой горе тій чайці...». Мені завжди було шкода отих чаєнят, що їх у каші поварили чумаки... І не знаю, коли я вивчив таку велику кількість пісень?! Знав слова, знав мелодію, і частенько бувало, коли зберуться у нас сусіди..., то обов'язково – пісня!».

Це й не дивно, оскільки музикальність і бажання співати є ментальною рисою української нації. Дуже точну і влучну характеристику української народної пісні дав Богдан Лепкий в поезії «До народної пісні»: «О пісне моя! Що найкращого є // В серці й мислі народу мого, // В твоїх звуках, як в арфі безсмертній, жие // Й дожида вокресіння нового... // О пісне народна! Одна ти мене, // Одна ти мене не лишаєш, // І куди тільки доля мене не жене – // Ти за мною, як пташка, літаєш».

Любов до української пісні Борис Гмиря зберіг впродовж усього свого життя: «Отож і кажу я, що пісня українська обгортала, сповивала мене і, звичайно, не могло бути інакше, щоб вона не досягла тих висот любові, якою пройнятий я і зараз до неї, коли став співаком».

Важким і довгим шляхом заробітків здобував Гмиря право на навчання. Після закінчення початкової школи молодий хлопець пішов працювати. Спочатку – «хлопчиком» на побігеньках на з'їзді мирових суддів, потім вир життя перекидає його з місця на місце: чорнороб на суднобудівному заводі і вантажник у Севастопольському порту, матрос і кочегар на торговельних пароплавах... І лише у 1930 р. Гмиря, успішно склавши вступні іспити, стає студентом Харківського інженерно-будівельного інституту. На четверто-

му курсі інституту Гмирю запрошують на прослуховування до Харківської консерваторії. Однак навчатися у двох вузах одночасно тоді заборонялося. Та професор Голубев особисто звертається до відповідних інстанцій, щоб отримати для Гмирі дозвіл паралельно навчатися ще і в консерваторії. Він дійшов до наркома освіти Миколи Скрипника і переконав його, що Гмирі не тільки можна, а й конче потрібно вчитися вокалу. Під час зустрічі з молодим Гмирею Скрипник його запитав: «То ви, Борисе Романовичу, хочете спочатку будувати театри, а потім у них співати?», на що Гмиря відповів: «Виходить, що так». «Ну що ж, хай вам щастить! Будуйте і співайте на славу нашого народу!»

1934 року Гмиря відмінно захистив дипломний проект і був рекомендований до аспірантури при Харківському науково-дослідному інституті споруд, але провчившись один рік і маючи вже опубліковану наукову статтю, він вирішує присвятити себе музиці. У 1939 р. відбувся перший серйозний екзамен Гмирі перед журі Всесоюзного конкурсу вокалістів, куди тільки як виняток допускались студенти п'ятих курсів консерваторії. Талант і напружена праця забезпечили співакові перемогу серед 77 учасників з України, Білорусії, Росії, Грузії, Азербайджану. Гмиря стає лауреатом другої премії (перша нікому не була присуджена). На цьому конкурсі, окрім інших творів, Гмиря проспівав і дві українські народні пісні – «Ой не цвіти буйним цвітом» і «Дивлюсь я на небо». Тут же йому пропонують роботу у Великому театрі, Ленінградському та Мінському оперних театрах – до того ж на нечувано вигідних умовах. Але Гмиря всі пропозиції відхилив, оскільки не уявляв своєї діяльності за межами України.

У швидкому мистецькому злеті Гмирі, його блискучих успіхах слід віддати належне педагогові й другу Гмирі – професорові Павлу Васильовичу Голубеву, який протягом кількох років передавав своєму учневі «таємниці» вокалу, був для нього і вчителем, і старшим, досвідченим товаришем, і першим, найсуворішим критиком, і близькою людиною. Педагог виявляв до Гмирі почуття справді батьківської любові. Він щиро радів з успіхів співака, піклувався про нього, уважно стежив за всіма проявами його мистецького зростання, допомагав порадами, ділився досвідом, застерігав від можливих помилок, детально аналізував усе, що слухав у виконанні учня. Часом у листах Голубева відчувається така турбота, таке батьківське піклування за свого «найкращого з найкращих», на які здатна тільки дуже близька, рідна людина. «Я іноді просто боюся за тебе, – читаємо в його листі від 15 липня 1950 року, – коли у тебе поряд багато концертів, багато спектаклів, та ще коли це пов'язано з поїздками, з польотами... Природна витрата нервової енергії та ще в поєднанні з витратою фізичною – переїзди, недосипання і т. ін. – загибель для співака!».

Систему виховання співака-актора Голубев будував на засвоєнні здобутків італійської школи *bel canto*. Голубев вчився співу в італійця Бугомеллі – учня славнозвісного італійського маестро Умберто Мазетті. «Суть італійської вокальної школи зрозуміла вокалістам усього світу, – зауважував Гмиря. – Про неї можна говорити багато; вона – предмет прагнення кожного співака, бо вчить красивого співу – бельканто. І справді – співає людина, і начебто ніяких труднощів немає. Широко й вільно несе тебе в небесну блакить. Тішишся цими звуками і про все забуваєш, навіть про життя...». Всі технічні засоби Гмиря підпорядковував створенню художнього образу: на його думку, співак, внаслідок тривалого тренування, мусить виробити певний автоматизм стосовно вокальної техніки: «Всі ці засоби – динаміка, нюанси, – стверджував він, – повинні бути рефлекторними, як у мові. Думати слід про образ, про художнє завдання».

Коли ми хочемо сказати, що голос співака летить рів-

ним, вільним і насиченим звуковим струменем, ми нерідко порівнюємо його із звучанням якогось співучого струнного інструменту: скрипки або віолончелі. У своїй розвідці «Художній образ в оперній виставі» Гмиря порівнює голос людини з тембром віолончелі, оксамитовий, насичений звук якої спроможний передати задушевну емоційність. До характерних рис вокального мистецтва Гмирі слід віднести надзвичайно м'яку емісію звука, причому так звана атака звука відбувалася відразу, без «під'їздів», які вважаються ознакою поганого смаку.

Поряд з увагою до слова Гмиря приділяв належну увагу виразній дикції, що була в нього завжди чіткою, природною, не гіпертрофованою, як це іноді буває в акторів. Безперечно, над постійним удосконаленням своєї дикції Гмиря наполегливо працював і радив молодим співакам так само «невпинно працювати над словом, домагатися точності і звінкості дикції, бо в різному забарвленні голосних і приголосних – один із секретів вокальної виразності».

Гмиря належав до категорії співаків-акторів. Драматичне обдарування співака привернуло увагу і польських мистецтвознавців під час його гастролей у Польщі: «Гмиря, – читаємо в одній з польських газет, – визнається всюди одним з найкращих у світі співаків-басів. Він володіє голосом прекрасного тембру, що при надзвичайній музикальності і великих акторських здібностях приносять йому заслужену славу». Похвали, однак, не приспали в ньому потягу до постійного самовдосконалення.

Якщо перерахувати обширне листування співака (за своє життя він отримав понад 7000 листів і, як правило, завжди відповідав на них), вдуматися в його щоденні записи, у поради молодим вокалістам, лекції, які він читав у різних мистецьких аудиторіях, – постане митець, що наполегливо й активно шукав найточнішого, найвірнішого вокально-сценічного втілення кожного образу.

Ряд важливих моментів роботи над оперною партією Гмиря викладає у вищезгадуваній статті «Художній образ в оперній виставі». Так, він вважає за необхідне, приступаючи до створення нової партії-ролі, досконально, «глибоко до педантичності» вивчити нотний текст, поряд з тим вивчати літературну першооснову оперного лібрето, а також «супутні» матеріали – літературу, історію, мистецтво конкретної епохи.

У Гмирі гармонійно поєднувалися властивості, необхідні для оперного співака: потужний, красивий голос, відповідна постава, достатній зріст, якась особлива «музикальність» пластики рухів. Крім того, як справедливо зауважив диригент Веніамін Тольба, «його голос дивовижно зливався з голосом оркестру, органічніше, ніж з роєм». Виняткова загальна культура, велика особиста чарівність, такт, якась внутрішня зібраність і цілеспрямованість у творчості приваблювали до Гмирі людей. Допитливість і жадоба знань поєднувалися в ньому з рідкісною працездатністю, якразовою обдарованістю в різних галузях (музика, точні науки, живопис).

Гармонійному розвитку Гмирі як творчій особистості сприяв його попередній фах інженера, що привчив логічно мислити. Митець згадував: «Я ніколи не жалкую, що п'ять років мого співацького життя пішли на вивчення математичних формул, бо це якоюсь мірою визначило мій серйозний підхід до кожної справи, що потрапляє мені до рук». Гмиря цікавився багатьма галузями знань, завжди був обізнаний з новинками науки, літератури, мистецтва. Його особиста бібліотека, дбайливо і продумано укомплектована, містить обширну філософську і політичну літературу, кращі зразки світової белетристики, поезії та драматургії, дослідження з історії і теорії мистецтва і вокалу, музикознавчі праці, чотири енциклопедії, різноманітні словники і довідкові видання, величезну кількість нот (клавіри, збірники романсів, пісень), багато нотних рукописів із зворушливими словами від авторів. Мав добірну фонотеку і з задоволенням влаштував вдома для друзів і знайомих концерти, в яких сам виступав своєрідним музичним коментатором, розповідаючи про характерні риси художньої майстерності виконавців. Співак добре знав світову літературу, в його листах, статтях, висловлюваннях часто знаходимо цитовані або вільно переказані думки Галілео Галілея, Шекспіра, Гете, Ромена Ролана. Улюбленими письменниками Гмирі були Марк Твен і Чарльз Діккенс. З класичної української літератури особливо вирізняв творчість Тараса Шевченка і Лесі Українки. Співак писав: «Немов і народився я, вже знаючи його, великого Кобзаря, який словами якимись теплими, рідними, своїми і разом нашими, як додому, проникає у кожне серце людське і там «паує», творить діло велике – облагороджує людей».

Кар'єру оперного співака Гмиря розпочав на сцені Харківського театру опери та балету в партії Султана в опері Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» у 1936 р. А в 1939 році молодого співака переводять у Київський оперний театр. Однією з перших робіт Гмирі у цьому театрі була партія Сусаніна в опері Михайла Глінки «Іван Сусанін». Артист натхненно передає роздуми Сусаніна про життя, прощання з близькими, тверду віру в загибель ворогів, його мужню перемогу над скорботою і страхом смерті. Смерть не страшна, коли прийняти її за благо народу, за рідну землю.

Велике творче досягнення Гмирі – партія Максима Кривоноса в опері Костянтина Данькевича «Богдан Хмельницький». Створений Гмирею образ суворого воїна, важливої людини з великим і чистим серцем – яскравий і переконливий. Талановита емоційна сценічна гра поєднується з бездоганним співом. Про ще один втілений на сцені образ Гмиря говорить: «Образ Тараса Бульби в однойменній опері Миколи Лисенка завжди був для мене зразком народного характеру». Це образ глибокий, драматичний, благородний. Тарас Бульба – людина вольова, сильна, патріотична.

Гмиря – видатний камерний співак, він надавав великого значення концертній діяльності. Це був для нього засіб спілкування з народом, а також добра школа виконавської майстерності. «Концертна діяльність допомагає мені в роботі над оперним репертуаром, – казав співак. – Позбавле-

ний у концерті сценічного костюму, рухів, усіх допоміжних атрибутів сцени, я навчився знаходити виразні барви для створення музичного образу тільки голосом, мімікою і чуттям».

Гмиря об'їздив пів світу: побував у Чехії, Словаччині, Болгарії, Угорщині, Польщі, Франції, Іспанії, Алжирі, Лівані, Туреччині... І всюди українські народні пісні люди слухали із захопленням. У своїх спогадах Гмиря писав: «Коли дехто з моїх друзів каже, щоб я беріг свої сили, бо інакше, мовляв, передчасно «згорю», я відповідаю, що віддаю перевагу горінню. Таке моє ставлення до народу, якому я співаю. Ось вам недавній факт: латиші скандували українською мовою слова української народної пісні, викликаючи мене на сцену вже після «третього відділу». Ну, як я міг не продовжити почату ними пісню?».

Незабутніми були зустрічі з китайськими слухачами. Мова музики виявилася такою зрозумілою, що більшість виконуваних творів не доводилось навіть перекладати. Професор Ін Са-пен писав у газеті «Пекінжібао»: «Хоч ми і не знаємо мови, але зміст творів нам зрозумілий. Мистецтво співака об'єднує почуття, які він виражає, з почуттями публіки. Ми відчуваємо його серце». На прохання китайської публіки доводилось багато разів виконувати «Рева та стогне Дніпр широкий». Коли співак запитав, чому саме ця пісня справила таке сильне враження, йому відповіли: «Ця пісня образно і барвисто передає не тільки красу вашого краю, а й поетичну душу українського народу, зливу воедино з чудовою природою України».

Мав запрошення Гмиря виступити на Всесвітній виставці в Монреалі в 1968 р., але йому про це навіть не сказали. Та коли Лев Острін, який поїхав туди акомпанувати Юрію Гуляєву, з'явився на сцені, зал встав і, аплодуючи, скандував: «Гмиря, Гмиря, Гмиря!». Канадці добре знали, чий він акомпаніатор, і, хоч заочно, продемонстрували своє захоплення мистецтвом співака, з яким були обізнані з платівок, теле і радіо передач. В антракті до Остіна підходило багато людей, запитували: «Чому так виходить, що Гмиря весь час хворіє, як треба їхати на гастролі до Канади чи Америки?»

Для радянської влади, яка боялася всього одухотвореного, національно самобутнього він залишався *persona non grata*. Гмирі, як і багатьом іншим митцям, постійно «підрізали крила», що перешкоджало на повну силу розкритися його могутньому талантові, здобути ту світову славу, на яку він був спроможний.

У 1957 р. Гмиря змушений був залишити роботу в Київському театрі опери та балету, де, на превеликий жаль, всі роки своєї праці у ньому не знав спокою. Його цькували фарицей і псевдопатріоти України, які розуміли, що талановитих співаків багато, геніїв одиниці, а бог співу один – Гмиря, і він – син України. Тому його мучили, а потім намагалися знеславити в будь-який спосіб. Так було за життя Гмирі, а найстрашніше – після його смерті. Серце Гмирі не витримало наруги, знущань і прихованих, а надто відвертих цькувань і зупинилося о 13 годині 30 хвилин 1 серпня 1969 року, на 66 році життя. А 4 серпня, піснею «Чуєш, брате мій» у супроводі капели бандуристів Україна навіки прощалася з Гмирею. Це був найвелелюдніший похорон в Україні.

Найвидатніший співак ХХ століття, геніальний українець Борис Гмиря віддав своє серце рідному народові. Пам'ять про нього – це подяка митцеві від людей, яких він широким серцем любив. Борис Романович Гмиря розумів, що він посланий Україні як національна ідея, і говорив про свою місію на Землі: «Я своєю любов'ю зілля свою душу, все своє Я з душею, з серцем народу у велику гармонію спільного духовного життя і буду поштовхом до чистого, світлого, прекрасного».

Оксана ЗАХАРЧУК

